

הרב יוסף צברי
רב ומו"צ בעיר אלעד

חשיבות מדרשי תימן, וזהות מחבר בעל מדרש הגדול

תגובה להרה"ג הרב יצחק ישעיה וייס, על מאמרו: "רבי עקיבא והחמור שעלו
בו שחליים"

לכבוד הרה"ג רבי יצחק ישעיה וייס שליט"א, רב ואב"ד נווה אחיעזר, ב"ב
בירחון האוצר (גליון כ"ה), הופיע מאמרו של כבודו, בו פקפק על המעשה המפורסם, ברבי
עקיבא והחמור שעל גבו צמחו הצמחים. היוצא מדברי כבודו הוא, כי בעל מדרש הגדול
"המציא" סיפור זה, מתוך נוסחא שכפי הנראה הזדמנה לו. כבודו מעלה מסקנה זו, אך ורק
מתוך קושיות שהיו לו על המעשה הנ"ל.
ככל הנראה, כבודו אינו מכיר את מחבר המדרש הגדול, שכן לא הזכירו אפילו בשמו, אלא
רק בשם "מדרש תימני עתיק", וכנראה לפיכך ייחס לו זאת. יתירה מזאת, גם אם לא התכוין
לכך, קורא המאמר יכול לחשוב כי כותבי המדרשים התימנים היו בעלי אגדה וסיפור, שיכולים
היו לקחת ציטטא ממדרש ולהרחיב בה ככל העולה על דעתם.
לפיכך, אבהיר בזאת בקצרה את מעמדם של "מדרשי תימן" בספרות התורנית, וחשיבותם
הגדולה, ואח"כ נסיף על זהותו של מחבר המדרש הגדול, ובסוף הדברים אתיחס לקושיות של
כב'.

מדרשי תימן

כידוע, תורת המדרשים מעטה מאוד, ורובה נאבדה מאיתנו. וכמובא בסוף ספר תיקוני זהר
(תיקון שתיאאה במהד' מוסד הרב קוק דף קמ"ד ע"ב, וכ"ה בספר יין הרקח להר"א מגרמייזא) "ושמונים
פילגשים – אלו שמונים מדרשים", מבואר כי היו לקדמונינו שמונים ספרי אגדתא. בעניותנו יש
לנו בזמננו פחות מעשרה: מדרש רבה תנחומא וכו'. מכאן יוצא כי לפנינו קיימים המעט שבמעט
ממדרשי חז"ל.

מסיבה זאת ישנה חשיבות גדולה ומרובה למדרשי תימן. חכמי תימן שלפני מאות בשנים,
מדורות הראשונים, קבצו ולקטו בספריהם מדרשים שונים, מהם ידועים לנו, ורבים מהם אינם
ידועים לנו. בדרך זו נשתמרו נוסחאות רבות ועלומות של אותם עשרות מדרשי חז"ל נעלמים,
בספריהם של אותם "ראשונים", בעלי המדרשים מחכמי תימן. על חשיבותם ההסטורית של
מדרשי תימן נכתב רבות ע"י חוקרים ורבנים, ואין כאן מקומם. הר"מ כשר בחיבורו הגדול
והמקיף תורה שלמה, עשה עבודה רבה כאשר דקדק רבות במדרשי תימן, והעלה את
נוסחאותיהם הייחודיות בחיבורו תורה שלמה, הנודע לשם ולתהילה.

מדרשי תימן הידועים לנו הם: מדרש הגדול לרבי דוד עדני, מדרש הביאור לרבי סעדיה אלדמארי, מדרש החפץ לרבי זכריה טביב, אור האפילה לרבי נתנאל בן ישעיה, ילקוט מדרשי תימן לחכם לא נודע, כולם נדפסו, ובכתבי היד קיימים מדרש מעין גנים, מדרש נר השכלים, ועוד ילקוטים שונים. גם אני הקטן בספרי: "שלחן מלכים - אוצרות חכמי תימן על התורה", הלכתי בעקבות הרב תורה שלמה, והבאתי את אותם קטעים נדירים ומיוחדים, אשר המה לנו לפנינו, מאוצרות הרוח של רבותינו הקדמונים חכמי תימן, ראשונים כמלאכים.

לפיכך, כל צורת היחס שלנו לאותם מדרשים קדמוניים ולמחבריהם, צריך להיות נובע בחרדת קודש, שכן מדובר בראש ובראשונה ב"ראשונים" לכל דבר וענין.

זהירותם של חכמי תימן בשמירתם המדויקת של כתבי הקודש אשר היו ברשותם, ג"כ נודעה לשם ולתהילה בתחומים רבים. די אם נציין לדברי ר' שבתי פרנקל בדבריו לכתבי היד שמהם ערך את מהדורת הרמב"ם המפורסמת שלו, אשר מהלל ומשבח את כתבי היד התימנים, יותר מכל שאר כתבי היד והדפוסים שבשאר עדות ישראל. זאת מאחר שגם אם בתימן לא היה בית דפוס, וכתבי הקודש עברו מדור לדור בכתב יד, את כתבי היד העתיקו אך ורק הרבנים ואנשי מעלה שבעדה, ולא כל הרוצה ליטול את העט יטול.

לפיכך, חס וחלילה להעלות על הדעת שאיזה חכם מאותם בעלי המדרשים, העלה על דעתו "לערוך" איזה מאמר חז"ל כידי ה' הטובה עליו. ובכלל, לענ"ד לא נראה שיש לחשוך כן באף אחד מבעלי המדרשים הידועים לנו, זולת בעל ספר הישר, שמלבד שאין ידוע מי מחברו, תוכנו מעיד כי מחברו "ערך" את הספר לפי המקורות שהיו לפניו, ומסיבה זו מהימנותו יכולה להיות מוטלת בספק. כמדומני שהוא היחיד מבעלי המדרשים שעשה כן.

בעל מדרש הגדול

אחד המיוחד ממחברי מדרשי תימן, היה הגאון הקדמון רבי דוד עדני זצ"ל, שחיבר את החיבור הגדול ביותר בתחום זה, הלא הוא המדרש הגדול. ספר זה נודע כבר מאות בשנים בתורת חכמי תימן בספר החשוב ביותר בתחום הדרש בתורה, בו הגו חכמי תימן ואף העלו מדבריו בחיבוריהם אשר כתבו.

רבינו הגר"ד עדני, או בשמו המלא, רבי דוד בן עמרם הנגיד אלעדני, חי במאה הראשונה של האלף השישי, דהיינו בשנת ה' אלפים ס' (עידן הראשונים, ר' גרשום הרפנס, י-ם תשע"א). ידוע כי הגר"ד עדני עמד בקשרי מכתבים עם רבי דוד הנגיד, נכד הרמב"ם.

לשם השוואה נבהיר, כי למרות ר"ד עדני חי בתימן הרחוקה, דורו היה מכונה "תור הזהב של יהדות ספרד". הוא חי בדורם של רבותינו הרשב"א, הריטב"א, הרמב"ן, התוס' ר"ד, המאירי, הרא"ש, ומהר"ם מרוטנבורג, ואף קדם במאה שנה לרבינו הר"ן והגדולים שחיו בדורו. למותר לציין את הזהירות הרבה שנוהרים אנו בדבריהם של אותם גדולים, וכמה דקדוקים ודיוקים מדייקים אנו בכל תיבה ואות שיצאה מקולמוסם.

על ספרו נכתבו אף מספר חיבורים ופרושים, הנודעים שבהם הם: ספר המרגלית (י"ל בס' שערי שלמה י-ס תשס"ה), סגולת ישראל (למוה"ר ישראל הכהן, י"ל ברה"ע תשנ"ד) ועוד. רבינו הגר"ח קנייבסקי שליט"א, נהג תקופה ארוכה לקבוע לימודו בשב"ק בספר זה, הכולל לדבריו את כל מדרשי חז"ל על הפרשה, והוא בקי בו כשאר בקיאותו בכתבי הקודש. תמיהני אם מאן דהו היה מסוגל בדורינו לכתוב על רבינו הריטב"א למשל, כי בדה מלבו דברים בשם חז"ל...

לגופם של דברים

ועתה נבוא לבחון את הקושיות של כבודו, שמכוחם הגיע למה שכתב. קושיא א': יש להניח כי שתילת שחליים על "פצעיו" של החמור, יש בה משום צער בע"ח. תשובה: לא דקדק בדברי המדרש. לא נכתב שם פצעים, אלא רק "ניזוק בחוליותיו". היזק זה, הוא כנראה מום מולד, שגורם לו לשקע חריג בגבו (כך גם פירשו זאת כמה מהדרשנים שהביאו מדרש זה). שקע זה גרם לכך שניתן היה לתת אדמה בגבו, ולשתול עליה. גם מסתבר מאוד שהשתילה לא התבצעה על גופו של החמור ללא כל הפסק, אלא ששמו יריעה על גבו, ועליה אדמה ובה נתנו את השחליים. וממילא אין כל חשש לצער בע"ח. מתוך הדברים תתיישב כמאליה, קושיא ב': כיצד לא גירד לחמור האדמה שעליו, שכן האדמה לא היתה עליו, אלא על יריעה, וכדרך השותלים בימינו בעציצים וכדו', שהאדמה מכונסת ביריעה. קושיא ג': כיצד לא חששה רחל, שהמתנה במעשה החמור תעכב את תחילת הלימוד הנכסף. תשובה: א. ראשית, פשוט לא היתה לה ברירה, הלא מבואר כי רבי עקיבא סירב ללכת ללמוד, מחשש שיצחקו עליו, והיא היתה חייבת להסיר ממנו חשש זה, יקח כמה זמן שיקח. ב. זאת ועוד, רחל הצדקת אשה חכמה היתה, וידעה היא את היסוד הגדול בנפש האדם (מופיע גם בס' חוסן יהושע), כי דבר שהאדם תופס במהירות, יכול גם לסור ממנו במהירות. היא העדיפה לקח ולימוד שילמד רבי עקיבא דווקא בדרך האיטית, כדי שלקח זה יקבע עמוק בנפשו, וכמו שבאמת הוכח, כי לקח זה ליווה אותו 24 שנה! קושיא ד': מדוע פלא כזה גורם לשחוק ולא להתפעלות מהגנן. תשובה: הן הן הדברים, אדם צוחק רק מדבר לא שגרת. אם הוא מספיק מכובד, הוא יתפעל, ואם לא - הוא יגיב בספונטניות בצחוק. לענין רבי עקיבא שהלך ללמוד בגיל ארבעים, שני החששות היו נכונים: הוא חשש מהליצנים שישחקו, וגם מאותם שיביעו "התפעלות", כיון שסוף כל סוף גם ההתפעלות מביעה בעצם שלפניה דבר לא רגיל, ובעומק גם היא מעליבה. ורחל לימדה אותו שלא משנה מה יגידו, יצחקו או יתפעלו, בסוף זה עובר. קושיא ה' כלל אינה מובנת, הלשון "מנהגו כך" מבארת בדיוק את מה שיחשבו האנשים בעוד מספר ימים, ובלשונינו: מה אתה לא מכיר את החמור זה, ככה הוא... [קושיא ו' נכפלה בקושיא ג'].

אדרבה, רצונו של כבודו לחדש ולהעמיס פירוש חדש בדברי המדרש, שמדובר על חמור מוכה שחין, אינה מובנת מכמה טעמים: א. איזה "התפעלות" יוצאת מגדר הרגיל יכולה להיווצר מחמור חולה? וכי בזמנם לא יכלו לתפוס שחמור יכול לחלות? ב. מנלן שחמור חולה לא יכול להיות מוצע למכירה? היום מוכרים את כל סוגי הרכבים, גם הפשוטים וה"טרנטה"... פשוט יהא לה מחיר זול יותר...

סוף דבר, לא באנו אלא להצדיק את הצדיק דמעיקרא, ולהבהיר כי בדברי רבינו חד מקמאי, הגר"ד עדני בעל מדרש הגדול, נשתמרו דברי חז"ל מעניינים ומיוחדים, שיש בהם לקח נפלא לכל דור ודור, ואין לנו אלא לקבל את דברי חז"ל כלשונם!

הכו"ח לכבודה של תורה ולכבודם של רבותינו זכותם תעמוד לנו

יוסף צברי

רב ומו"צ בעיר אלעד

ומח"ס ויען יוסף, תורת ערלה, וספרי "שלחן מלכים" ו"טעם זקנים" – אוצרות חכמי תימן על התורה והמועדים (ז"כ)

תגובת הרב יצחק ישעי' וייס

זכיתי למכתב תגובה מהגאון רבי יוסף צברי שליט"א, רב ומו"צ בעיר אלעד ומחבר ספרים נכבדים. והאריך תחילה בחשיבות מדרשי תימן. למותר להגיד שגם לי הקטן ברור שאין חולק על חשיבותם ותרומתם להצלת מאות קטעי מדרשי חז"ל שהמדרש הגדול הציג מתהום הנשיה. ושעלינו לגשת אל דבריהם של מדרשי תימן בחרדת קודש.

הרב המגיב האריך להסיר טעות שיכולה לעלות על דעת קוראי מאמרי שיכולים לחשוב כי כותבי המדרשים התימנים היו בעלי אגדה וסיפור, שיכלו לקחת ציטטא ממדרש ולהרחיב בה ככל העולה על דעתם.

אתנצל כי אכן חשבתי שגאוני תימן בעל המדרשים הרשו זאת לעצמם, כדרך דרשנים מעדות אחרות, להשלים ולהרחיב סיפורים, למען יתקבלו הדברים באוני שומעיהם. ואיני רואה כל פסול בכך.

אך אודיע כי מקור מחשבתי זו על הגאון הגדול רבי דוד עדני זצוק"ל מחבר 'המדרש הגדול', הוא לא אחר מאשר דברי מהדירי ספריו. ואעתיק כאן חלק מדבריהם.

כתב ר"ע שטיינזלץ במבואו לויקרא (עמ' 7): ולא עוד אלא שבדברי אגדה מרשה לעצמו במה"ג לא רק לשלב קטעי מדרשים שונים, אלא אף לצרפם בצורה חדשה, עד שהם מקבלים פנים חדשות לגמרי.

כתב רצ"מ רבינוביץ (מבוא לבמדבר עמ' 9): ההבאות מתנחומא הן בשינויים ובהרחבה, הנה למשל מיד בתחילת הספר מובא משל ונמשל מתנחומא, ובין המשל לנמשל הוספת הרחבה ושינויים רבים נוספים. [ומעתיקם בטורים מקבילים, להבליט את הוספות בעל המדה"ג]. בעל

מדרש הגדול הוסיף כאן דברים משלו והשמיט משפטים מתנחומא, שינה את הלשון והסגנון... וכך דרכו של בעל מדרש הגדול בכל הספר ביחסו לתנחומא, הוא משמיט מאמרים ומקצרים, ולפעמים מרחיב את דבריו, מוסיף סיום ומוסיף משל...

כתב ר"ש פיש במבואו לדברים (עמ' 10): תכונה אחרת לבעל מדרש הגדול- שהוא שילב מקור במקור, כלומר באמצע הפסקא נטש מקור אחד ובמקומו העתיק ממקור אחר, והוא הרחיק שיטתו של מקור אחד מפני שיטתו של מקור אחר. גם הוסיף וגרע ושינה את דברי המקורות, ואף הכליל בתוך מדרשי חז"ל דברי חכמי ישראל מימי הבינים...

מקור נוסף למסקנתי זו נתגלה לי לאחרונה, כי הודיעני הרב אלישע חן שליט"א כי סיפור 'רבי עקיבא והחמור' מופיע בשינויים והוספות גם במדרש 'אשת חיל' לרבי משה אלבלידה זצ"ל, שחובר בשנת ה'רעב, והודפס ב'מצפונות יהודי תימן', שיצא לאור על ידי הר"ר יצחק לוי נחום ז"ל.

עיינתי בהקדמת המו"ל הנ"ל, והנה הוא מקדים למדרש הזה דברי רקע: המחבר אינו מוסר את המדרשים בלשונם, מרשה הוא לעצמו כדרכם של מחברי תימן, לשנות ממטבע שטבעו חכמים, מביא הרבה סיפורים עממיים, מהם עתיקים ומהם מאוחרים, שיעניינו את חוקרי הפולקלור. את האגדות הוא מרחיב ומיפה בלשון מליצית יפה. ולפעמים גם בחרוזים. נמצאים בו גם דברים מוזרים. כבר העיר ר"ש ליברמן, כי מדרשי תימן "לא עברו דרך כור הבחינה של הישיבות והחכמים", וקלטו גם סיגים – כך דבריו של חכם תימני האמון על הצלת צפונות תימן מתהום הנשיה.

ואכן נראה לי שההשוואה בין המקור במדרש הגדול לעיבוד במדרש 'אשת חיל', תראה דוגמה אופינית להרחבות שנעשו ע"י מחברי תימן.

כמו שכתבתי במאמרי, להשערתי מצא בעל המדרש הגדול את הסיפור בנוסח זה בערך:

וכיון שנשא בת כלבא שבוע אמרה לו, לך למוד תורה בירושלים. אמר לה, בן ארבעים שנה אני, ומה תעלה בידי, וכו'. אמרה לו אשתו, לך למוד תורה. אמר לה, הלא ישחקו עלי שאני בן ארבעים שנה ואיני יודע כלום. אמרה לו, הבא לי חמור שעלו צמחים בחוליותיו. אמרה לו, לך והוציאו לשוק, יום ראשון ושיחקו עליו. יום שני ושיחקו עליו. יום שלישי לא שיחקו עליו. כך אמרה לו, לך ולמוד תורה, היום ישחקו עליך, למחר ישחקו, יום שלישי לא ישחקו, אלא יאמרו זה מנהגו כן. מיד הלך הוא ובנו וישב לו אצל מלמד תינוקות. אמרו לו, רבינו למדינו תורה וכו'.

וזה לשון המדרש הגדול, בהדגשת מה שלדעתי הם הוספותיו:

וכיון שנשא בת כלבא שבוע אמרה לו, לך למוד תורה בירושלים. אמר לה, בן ארבעים שנה אני, ומה תעלה בידי, וכו'. אמרה לו אשתו, לך למוד תורה. אמר לה, הלא ישחקו עלי שאני בן ארבעים שנה ואיני יודע כלום. אמרה לו, בוא לעשות פלא. אמר לה, ומה הוא. אמרה לו, הבא לי חמור שהוא ניזק בחליותיו. הביא לה. זרקה על נזק עפר, וזרעה

[בסה"מ: זורקה] עליו שחלים, וצמחו. הוציאו לשוק, יום ראשון ושיחקו עליו. יום שני ושיחקו עליו. יום שלישי לא שיחקו עליו. כך אמרה לו, לך ולמוד תורה, היום ישחקו עליך, למחר ישחקו, יום שלישי לא ישחקו, אלא יאמרו זה מנהגו כן. [בסה"מ: היום ישחקו, למחר לא ישחקו, יום שלישי יאמרו זה מנהגו כן]. מיד הלך הוא ובנו וישב [בסה"מ: הלך וישב^א] לו אצל מלמד תינוקות. אמרו לו, רבינו למדינו תורה וכו'.

וזה הסיפור כפי שמספרו במדרש 'אשת חיל':

נטלה עקיבא והניחה אצל זקינתו. אמרה לו, אבא טרדני בשבילך, שבועה שאיני מניחך... עד שתלך ותלמד תורה. אמר לה הריני זקן, אם אלך לקרות אני מתבייש. אמרה, לך, לזקנתך [=לזקנתך] חמור מוכה^ב ובגביו ב' חבורות^ג. נתנהו אלי. והלך והביאו אצלה, מה עשתה לקחה עפר ונתנה על גביו של חמור. ונתנה עליו מים^ד ונתנה עליו שחלים. מיד עלה ירק. אמרה, קח את החמור והלך בו בשוק^ה. מיד יצא. כיון שראו אותו בני אדם, יצאו אחריו האנשים והנשים והנערים והקטנים. ביום השני יצאו מהם מעט. ביום השלישי לא יצא^ו אחריו חי מבני אדם. אמרה לו, כך יהיה מעשיך כמעשה הזה, ביום הראשון יתמהו האנשים עליך, והנשים והנערים והקטנים, ויאמרו בא זקן ללמוד תורה. ביום השני יבואו מעט. ביום השלישי לא יבא אדם. הלך לבית המדרש של רבי ישמעאל^ז וכו'.

מדברי הגר"י צברי שליט"א שהסביר את הסיפור בבואו לשמור על כבוד בעל המדרש הגדול, שבוודאי לא הוסיף דבר על מה שמצא כתוב לפניו, תירץ 'היזק זה, הוא כנראה מום מולד, שגורם לו לשקע חריג בגבו'. 'מסתבר מאוד גם שהשתילה לא התבצעה על גופו של החמור ללא כל הפסק, אלא ששמו יריעה על גבו'. אם כן אציע אף אני להרחיב עוד מעט את המדרש, למען ימצאו בו השערותיו וישוביו:

...אמרה לו, בוא לעשות פלא. אמר לה, ומה הוא. אמרה לו, הבא לי חמור שהוא ניזק בחליותיו, שנולד עם מום, וניזק גורם לו לשקע חריג בגבו, שאוכל לתת אדמה בגבו'.

(א). השמיט את 'ובנו', וכן השמיט במדרש אשת חיל להלן, ונראה שהוקשה לו שהרי מיד לאחר נישואיו שלחתי לבית הספר. אולם כן הוא גם באבות דרבי נתן (ו): הלך הוא ובנו וישבו אצל מלמדי תינוקות, כי היה רבי עקיבא נשוי אשה אחרת לפני כן, [וכנראה מתה על פניו], כמו שהעיר בהגהות הגר"ב באדר"ן שם. ובהערות ר"מ מרגלית למדה"ג עמד גם כן על השמטה זו, וכתב שהאבות דרבי נתן סותר לבבלי (כתובות סב, ב) שנתאסרה לו בתנאי שילמד תורה. ולכן השמיט זאת הספר המעשיות. ולא הרגיש שלדברי הגר"ב אין זו סתירה.

(ב). נראה שהוסיף שהחמור היה של זקנתו! של רבי עקיבא, כדי להסביר מנין עלה בדעתה שיעלה בידו להשיג חמור מוכה ובגביו ב' חבורות דווקא.

(ג). כמדומה שהיתה לפניו במדרש הגדול גירסה: 'ניזק ב' חליותיו' במקום 'ניזק בחליותיו' שלפנינו.

(ד). הוסיף, כי ללא השקאה במים לא יצמחו השחליים, כמובן.

(ה). נראה שפירש את 'הוציאו לשוק' שבמדרש הגדול 'שייל בו ברחוב'. אך כמדומה שפירושו 'הוציאו למכירה בשוק'.

(ו). להבנתו שהוליכו ברחוב העיר, הוצרך לומר שלא יצאו אחרי מוליך החמור בשוק. אבל אם העמידו בשוק למכירה, לא שייך יציאה אחריו, אלא באי השוק שוחקין עליו, עד שחדלים.

(ז). במדרש הגדול וספר המעשיות: וישב אצל מלמד תינוקות, וכו'. עד שקרא מקרא, הלך וישב אצל רבי אליעזר ורבי יהושע. רבי ישמעאל היה חברו של רבי עקיבא (סנהדרין נא, ב), ולא רבו.

הביא לה. נטלה יריעה ושמה אותה על גבו, זרקה על נזקו עפר, וזרעה עליו שחלים, וצמחו. הוציאו לשוק,....

ומה שהאריכו הגר"י צברי (וכן האריך הרב חן שליט"א במכתב אלי) לישב קושיות, ברור שקושיות אלו ניתן בנקל להתווכח ולנסות לתרצם, אך מכלל קושיא לא יצאו. ולא כתבתים אלא כדי להבליט את העובדה שלפי הנחתי שמדובר ב'חמור שעלו בו צמחים', קושיות אלו מעיקרא ליתא, ואין צורך בהסברים.

ומה שהקשה הגר"י צברי על הנחתי. איזה "התפעלות" יוצאת מגדר הרגיל יכולה להיווצר מחמור חולה? ומנלן שחמור חולה לא יכול להיות מוצע למכירה? היום מוכרים את כל סוגי הרכבים, גם הפשוטים וה'טרנטה'... – השחק אינו מהחמור המסכן, אלא מהמוכר המסכן הסבור שיתנו פרוטה על חמור גדוש אבעבועות ויבלות המכונים צמחים, שלא יצלח לא למלאכה ולא לרכיבה, כי עלו בגבו צמחים. ואף בגדר 'טרנטה' אינו.

ואסיים מעין הפתיחה, דעתי כדעת מהדירי מדרשי תימן, שמחברי המדרשים הירשו לעצמם להרחיב את לשונות חז"ל, כדי לבארם, אם על פי מקורות אחרים בחז"ל ואף בספרות ימי הבינים. כדי להגיש לקורא את הדברים מובנים כשלחן ערוך. ואין כל צורך להתכחש לכך, כי אדרבה זו מעלתם וחכמתם, שהשכילו לעשות להוציא מתחת ידם דבר מושלם.

